

מנחם מנדל אורבך אורפז

בית אבי וביתי

נכתב 24.11.1981

נולדתי בעיירה זינקוב במחוז קמניץ פודולסקי באוקראינה (רוסיה) בזמן מלחמת העולם הראשונה, בחג השבועות 1915.

שמי נקרא בישראל (לפי מסורת המשפחה) על שם סבא של אבי – מנחם מנדל אורבך ז"ל, שהיה גדול בתורה וחיבר הרבה סיפרי פרשנות לספרי הקודש. לעומת ההורים והסבים של אבי, שהיו למדנים מופלגים ומפרשים ידועים, נשיהם עסקו במסחר כדי לפרנס את המשפחה.

אבי ז"ל, שני אחיו ושתי אחיותיו הושפעו על-ידי הזרמים החדשים ברחוב היהודי: ההשכלה והרעיון הציוני, והיו פעילים בחוגי חיבת ציון. הגברים שברו את המסורת במשפחה והתחילו גם לעסוק במסחר, ולשם כך פתחו באותו בית משפחתי נרחב, נוסף לחנות כלי הכתיבה, גם חנות לתיקון שעונים וקיוסק למשקאות תוססים ולמעדנים.

בניהם של הדודים שלי, והמבוגרים שלא מצאו יותר תעסוקה בעיירה – יצאו חלקם ללמוד באוניברסיטה בעיר הגדולה וחלקם היגרו לארצות הברית, וגם ארצה הגיעו שלושה בני דודים שלי ממשפחת אורבך בשנת 1922. אחד מהם היה מוניה, מלונאי בנתניה, והשני שמשון, שהיה פרופסור בטכניון בחיפה. שניהם נפטרו.

כל בני משפחת אורבך בזינקוב היו ידועים בקהל כאנשים נוחים לבריות, ישרי לב, דוברי אמת, ובמילה אחת – אנשים הגונים. ביתם היה פתוח לרווחה, מכניס אורחים, אם כי הם לא היו עשירים. אבל היו מוכנים לחלוק את פת לחמם עם כל מי שנצרך יותר מהם.

סבא של אבי, מנחם מנדל, ואביו יצחק אייזיק, בהיותם למדנים ומקובלים בקהל כאנשים ישרים וחכמים, שימשו לרוב כבוררים בסכסוכים עסקיים שונים בין יהודי העיירה. אי-היכולת לשקר, והרגשת היושר וההתחשבות בזולת – היו טבועות עמוק באופיו של אבי זאב ז"ל, שנולד בשנת 1885 ונרצח בגיל 57 בשנת 1942. הוא לא היה מסוגל לדרוש מחיר מעל למינימום כאשר מכר סחורה, לכן גם לא הצליח להתעשר, אבל לא התקנא באחרים והסתפק במה שיש לו.

אימא שלי, אסתר לבית סגל, נולדה בליפקני שבבסרביה, בשנת 1891 [?] ונרצחה בגיל 50 [?] ב-1941. בהגיעה לפרקה, היא היתה נערה יפהפיה כבת 18, חיפשו לה שידוך שמתאים לייחוס האבות ולגובה הנדוניה שהיו מסוגלים להעניק לחתן המיועד, וככה נמצא אבא שלי, זאב אורבך, מזינקוב. החתונה התקיימה בליפקני בשנת 1913, והזוג הצעיר עבר לגור בעיירה זינקוב, בבית משפחת אורבך.

הורי אימי, רב ישראל סגל ואשתו גיטל, הצטיינו בייחוס אבות. שושלת היוחסין שלהם נמשכה עד למייסד החסידות "הבעל שם טוב", והם מיוחסים כצאצאיו וכנכדיו של רב לוי מברדיצ'ב. סבי ישראל היה בעצמו רב, בנו של הרב אלתר אברהם יצחק, שהיה ראש בית הדין ורב ראשי בעיירה ליפקני וסביבתה, והיה גדול בתורה ומפורסם בחוכמתו כרב וכשופט וישב על כיסא הרבנות שהורישו לו הורים וסבים, דורות אחדים של רבנים. סבא ישראל העדיף לעסוק במסחר, ומסר את זכותו לשבת על כס הרבנות בעיירה, זכות שעברה אליו בירושה – לבן-אחיו הרב יוסף בהרב. סבא ישראל היה איש חכם ומכובד בעיירה גם בגלל עושרו, והרבה מאוד התדיינות וסכסוכים בין אנשי העיירה הגיעו לבירור בפניו, ופסק דינו היה מקובל כמעט על כולם. את הבוררות ראה כתפקיד כבוד מבלי לקבל תשלום עבור זה, כמו כן עסק בפעילות פילנטרופית רבה בעיירה.

לאימא היו ארבעה אחים וארבע אחיות, ובבית סבא שרר משטר פטריארכלי. דעתו ורצונו הם שקבעו במשפחה בכל השטחים, ולא היה מי שימרה את פיו. א. נימוסים ליד השולחן. ב. ענייני חינוך ודת. ג. ענייני כלכלה וניהול הבית והעסקים.

ההשקפה של סבא היתה שכל אחד מבניו צריך להיזרק למים הקרים ובעצמו הוא צריך למצוא את דרכו בחיים ולהסתדר מבחינה כלכלית, ורק כשהוא מגיע בכוחות עצמו להישגים כלכליים, היה סבא מוכן לעזור לו מבחינה כספית להקים לעצמו עסק פרטי. כאשר אחד מבניו גמר את חוק לימודיו והגיע לגיל 18, שלח אותו לשרת כעוזר וכמתלמד בעסקים של אנשים אחרים מבלי שיקבל עזרה וסיוע ממנו.

אבי וסבו של אבי היו לא רק רבנים, למדנים ופרשנים מפורסמים, הם היו גם נצר למשפחה מפוארת ששולת היוחסין שלה נמשכת עד רש"י, ר' שלמה יצחקי, גדול הפרשנים בישראל בכל הדורות לתנ"ך למשנה ולתלמוד.

כפי שסיפרו לי לאחר ימים, החיים של משפחת הוריי בזינקוב לא היו קלים מבחינה כלכלית, וגם לנו הילדים היתה מנה רצינית של סבל.

פרצה מלחמת העולם הראשונה, אחר-כך פרצה המהפכה הסובייטית שהיתה מלווה במלחמת אזרחים, בעיקר באוקראינה, ועיקר הסובלים היו היהודים מהעיירות, היות שהצדדים הלוחמים התנפלו מדי פעם על היהודים, שדדו ורצחו, ואז התארגנו צעירי העיירות בהגנה עצמית, וכמעט בכל בית השתדלו לחפור ולהכין מרתפים כמפלט לנשים ולילדים, עם כניסות מוסתרות. גם אנחנו היינו שרויים בתקופה ההיא, כשהייתי בן שש, בפחד מתמיד מפני פורעים.

זכור לי, מתקופת הילדות בזינקוב, שהייתי כנראה "תכשיט" לא קל, ומדי פעם גרמתי לצרות, לתקלות וגם לנזקים – רק בגלל הסקרנות שלי לדעת ולחקור מאיפה כל דבר צומח ויוצא. ייתכן שאם היו מכוונים את יצר סקרנותי לכיוון חיובי על ידי לימודים, יכולתי אולי להתפתח כחוקר, אבל אז פתחתי את ברז הסודה בקיוסק כדי לוודא מאיפה מגיעים הגזים, פירקתי כל שעון או מכשיר מורכב שהזדמן לידי, לכן קראו לי בכינוי "זייגער-מאכער", מתקן שעונים. היות שספגתי מדי פעם מכות כעונש על תעלוליי, השתדלתי כנקמה להרביץ לאחי הקטן בכדי ללמד אותו לקח וכאילו לחנך אותו.

הספקתי ללמוד כשנה ויותר בחדר, וליהנות משיטת החינוך הזו, שהיתה מלווה תמיד במכות ובעונשים.

בגלל המצב הקשה של אחרי המלחמה בעולם, רוב יהודי העיירות באוקראינה חיפשו דרכים לברוח מארץ המהפכה והפוגרומים, ומי שהיה יכול, נעזר בקרובים מעבר לגבולות, כדי שיהיה אפשר להם להגיע למחוז חפצם בעזרת מבריחים. לפעמים חלק מהפליטים האומללים נפלו קורבן לשודדים ואפילו לרוצחים, למען שוד, או שנפלו בידיהם של שומרי גבול, רוסים או פולנים. למרות כל הסכנות שבדבר, הרבה משפחות יהודיות לא נרתעו, וניסו להבריח את הגבולות. משפחת אימי מליפקני החליטו להירתם למשימה זו ולעשות את כל המאמצים לעזור לנו להגיע אליהם לליפקני.

הדוד לייבוש, בכור האחים של אימא, שהיה עדיין רווק, עלם צעיר, קיבל על עצמו את המשימה לארגן את הברחת משפחתנו דרך גבולות אוקראינה לפולין. הרבה כסף הובטח למקשרים-המבריחים, שקיבלו דמי קדימה עם הבטחה שיקבלו את כל הסכום עם הגיענו ללודג' בפולין, היכן שהתגוררה אחת האחיות של אבי. סיפורי ההרפתקאות שעברו עלינו במבצע הברחת הגבולות בשנת 1922 הם די מעניינים:

היינו משפחה של חמש משפחות חוץ מההורים. אני הייתי בן שבע, אחי אייזיק בן שנה וחצי [?] ואחותי שרה בת כחצי שנה. כל המטען שהיה איתנו היה רק הלבוש. היה סתיו וגשום, הגענו לכפר אוקראיני בגבול פולין, שאליו הביא אותנו שליח המבריחים, והסתתרנו בביתו של איכר מיספר ימים עד שמזג-האוויר יאפשר את העברתנו בין הגבולות. המבריחים בחרו דווקא ימי גשם למבצע, היות שבמזג-אוויר כזה גם שומרי הגבול מחפשים מחסה ואז הם פחות עירניים, וזה מסייע למבצע של הברחת הגבולות.

ברור שהיינו צריכים לעשות הכול ללא רעש, שלא יגלו אותנו, וזה באמת קשה עם ילדים קטנים, כמו שהיו אחי אייזיק ואחותי שרה. לאחותי שרה, כשהתחילה לבכות, סתמו את הפה בכך שנתנו לה לינוק, אבל עם אחי אייזיק היה יותר קשה היות שמדי פעם התחשק לו משהו אחר, ואת רצונו ביטא בכי ובגמגום, כמו למשל שהוא רוצה מפוחית-פה. בקושי הצליחו לסתום לו את הפה במשהו אחר, וכל זה קרה כשהיינו במקום רגיש במיוחד וחששנו שיגלו אותנו.

אוקראיני צעיר, שהכיר יפה את הסביבה, הסתכן גם הוא כשהוביל אותנו בין הגבולות. דישדשונו בבוץ עמוק והיינו נעולים מגפיים, ובמעילי גשם. עברנו נחלים על גבו של המבריה, ומדי כמה צעדים שכבנו בבוץ והקשבנו. ככה עברנו 8 קילומטר של גבול במשך כ-8 שעות של לילה גשום, והגענו צמאים, רעבים ועייפים עד מוות למקום מפלטנו, בית אחותו של אבי בלודג'.

רק אחרי 48 שעות של שינה פקחתי את עיניי, כשכל בני המשפחה כבר דאגו לחיי. אחרי שהדוד לייבוש קנה לנו בגדים חדשים, נסענו ברכבת לכיוון העיירה ליפקני, מקום הולדתה של אימי. ברור שומרי הגבול הרומניים העלימו עין כשקיבלו מתנת. ככה הגענו לבית משפחת סגל. בליפקני קיבלנו שני חדרי מגורים בביתם הגדול של הסבים במרכז העיירה. כשהגענו מצאנו את אביו של סבי, רב האלטר, הרב הראשי של העיירה, חולה ומרותק למיטת חוליו. בהיותי הנכד הבכור במשפחה, שיכנעו אותי שאני אטפל בו – היות שהוא זקוק לעזרה, בזמני החופשי אחרי חוזרי מ"החדר", וזאת מצווה גדולה בתור נינו של צדיק, שכך תהיה לי הזכות להגיע לגן עדן אחרי 120. מתברר שבשנה וחצי שיצא לי לשרת אותו התקשרתי אליו ורחשתי לו, חוץ מרחמים ודאגה, גם חיבה. וכשנפטר בגיל 85 אני זוכר שהייתי מאוד עצוב.

בשנים הראשונות בליפקני הלכתי ללמוד, בלחץ הסבים, ב"חדר", ורק בגיל עשר הצליחו הוריי לשלוח אותי ללמוד בבית-ספר עממי כללי, ועברית אצל מורה פרטי. בגיל 15 גמרתי את חוק לימודי שכלל ארבע כיתות בתיכון, והתחלתי לחשוב על עתידי. לימודים גבוהים בעיר הגדולה או לנסוע להכשרה כדי לעלות ארצה. היות שמגיל 14 הייתי בקן "השומר הצעיר", הכרעתי שדרכי ומטרתי לנסוע להכשרה כדי לעלות ארצה ולחיות בקיבוץ.

ליפקני שבה חייתי וביליתי את עיקר שנות ילדותי, ובעיקר נעוריי, היתה עיירה ממוקמת במקום מרכזי, בין הרבה כפרים שגידלו תבואות, עצי פרי, ענבים, בקר, חלב, ובעיקר הצטיינו בה בגידול גזע מיוחד של כבשים, שפרוותם [צמרם?] שימשה לייצוא ונתנה פרנסה להרבה אנשים. כמו כן היה מפותח בה גידול העופות וייצוא הביצים.

כעשרת אלפים נפשות מנתה האוכלוסייה היהודית של העיירה, והם מצאו את פרנסתם ממסחר על ידי רכישת התוצרת החקלאית והכנה של הפרוות [הצמר של הכבשים?], הביצים והחקלאות לייצוא באמצעות הרכבת, שאחת התחנות שלה, בליפקני, סייעה לפיתוח הכלכלי של העיירה. כמו כן היו בעיירה הרבה בעלי מלאכה ששירתו את האוכלוסייה של כל האיזור.

סמוך לעיירה זרם הנהר – פרוט, נהר די גדול וסוער. עם הזרם הגיעו לעיירה בולי עצים מיערות הקרפטים, ובבית המנסרה של המשפחה שלנו בליפקני נוסרו והוכנו לוחות לבנייה ולנגרות. כל משפחת סגל, הסבים והדודים, עסקו במסחר העצים, ואבא שלי ניהל את המנסרה שעבדו בה כעשרים פועלים מצעירי הפרוורים של העיירה.

וכפי שהיה מקובל בעיירה, משפחת סבא והדודים סגל היתה לא רק המשפחה המכובדת ביותר אלא היו גם בין עשירי המקום, עסקני ציבור, נדבנים גדולים של כסף לנצרכים, ויוזמים של מפעלים פילנתרופיים שונים כמו בית זקנים, בית מרחץ, קרן הכנסת כלה, קרן קופת מלווה (בנק להלוואות ללא ריבית), מעות הסקת חורף לעניים, מעות חיטים לפסח, עזרה מתן בסתר.

גולת הכותרת של מפעלי המשפחה היתה הקמה ובניית בית-חולים במימון משפחת סגל, על שמם של הסבים שהלכו לעולמם. כאשר עברתי בעיירה ואנשים שלא הכירו אותי שאלו לשמי, עניתי בגאווה שאני נכדו של ישראל בן הרב, וזה הספיק כדי שיתייחסו אליי בכבוד כפי שמגיע למשפחה שכזאת.

על-יד העיירה היה קסרקטין של גדוד חיל-רגלים מהצבא הרומני, ומפני סגירת שערי ארץ-ישראל, ולמרות שקיבלתי במשך הזמן חופש לעלייה, לא הגיעו מספיק סרטיפיקטים ולכן הייתי נאלץ לשרת בצבא הרומני. הצלחתי לסדר, בעזרת הדודים שלי ויחסיהם עם מפקדי הצבא, לעבור את שירותי הצבאי בקסרקטין הגדוד שבליפקן. השתתפתי אך ורק באימונים, לנתי בבית והיתה לי תעודת רישיון שיחד עם הקצינים (שאגב חדר-האוכל שלהם נמצא בכניין, כמעט בשכנות, לדירת ההורים שלי) – הלכתי בבוקר לאימונים, ותמורת תשלום חודשי שקיבלו כולם – מהאלוף מפקד היחידה ועד הסרן והסמלים שטיפלו בשחרורי המעשי יום-יום, ובנשק האישי שלי ובשמירתו.

הפרנסה של היהודים בעיירה התבססה בעיקר על שירותים לאוכלוסייה הכפרית שבסביבה. המיבנה [המיקום?] של הבתים, הרחוקים מהשווקים, לא היה מתוכנן כלל. היו שווקים במרכז העיירה. פעמיים בשבוע התקיים שוק פתוח היכן שקנו ומכרו תוצרת חקלאית. כל החנויות ובתי-המלאכה היו מפוזרים לאורך רחובות צרים. הרחוב מורכב מבתים חד-קומתיים בנויים בעיקר מעץ, כאשר החלק הקדמי שימש כחנות, והחלק האחורי למגורים. לכל בית היה גם מרתף ששימש לאיחסון דברי מאכל ולשמירה על קרח מהחורף לקיץ, ועליית גג, שלמעשה היתה משותפת כמעט לכל הרחוב. כשפרצה דליקה באחת הדירות, מוכרח היה להישרף כל הרחוב. היות שגם מכבי האש השתמשו במשאבות-יד, ובמים מחביות, ברור שלא היו מכוניות אלא סוסים או שוורים שסחבו והובילו את העגלות עם גלגלי העץ.

הדרכים, ברחובות, לרוב ללא ריצוף, והמדרכות מלוחות עץ. רק בשני רחובות ראשיים בעיירה היו כביש מרוצף ומדרכות מרוצפות, כמו כן תאורת חשמל עד חצות, ואלה היו רחובות של עשירי העיירה. לאחד הרחובות קראו טומוז'ינה, ובו היה גם ביתנו, בית דו-משפחתי בנוי מלבנים ומטוייח, שלושה חדרים ומטבח, כמו כן מרתף, מחסן עצים ועליית גג.

על יד ביתנו היו גם כמה עצי צל וספסל לשיבה. אגב הרחוב הזה, שהיה כעין רחוב גן, שימש כטיילת ומקום טיול רומנטי לזוגות צעירים. בדיוק מול הבית שלנו נמצא שביל ירידה ראשי לאחו, שטח מגרש ירוק כמו דשא ששימש לכל הנוער בעיירה למשחקי ספורט, בילויים ופעילויות שונות של הנוער המאורגן בקיץ בחיק הטבע. האחו הזה נמצא על-יד גן-פארק נהדר, מגודר, של בעל האחוזת בעיירה, שהיה שמור טוב על-ידי שומרים וכלבים.

מדי שנה באביב, עם הפשרת השלגים, גאו מי נהר הפרוט ועברו על גדותיהם והציפו את כל האיזור שגובל בנהר – חורשה נהדרת וחלק גדול מהאחו שגבל עם רחוב הטומוז'ינה, וככה נוצר אגם מים עומדים, שקראו לו הפרוט השמאלי, ושימש גם לבילוי כמו שיט בסירות. אבל גם יתושי הקדחת התרבו וגרמו לכך שרבים מאנשי העיירה היו חולים בקדחת והצטרכו לקבל טיפול של כינין בצורת כדורים וזריקות. גם אני הייתי בין הקורבנות של המחלה הזו. מיספר שנים טובות סבלתי ממנה. ובקיץ – באגם היתה יותר קללה מאשר ברכה, אבל בחורף זה הפך למשטח קרח ששימש להחלקה במחליקיים, והמורד המושלג שמול ביתנו לכיוון האחו שימש לכל הילדים להחלקה במזחלות קטנות.

החיים בעיירה חוץ מהמסחר התנהלו בשני אפיקים: האפיק המסורתי בעשרים בתי-כנסת ובתי-מדרש ובכמה עשרות "חדרים" המשיכו היהודים האדוקים, שרובם היו גם חסידים שהתפלגו, להאמין ולהיות נאמנים לחצרות רבנים שונים. ככה התפלל סבא שלי בבית-כנסת של חסידי סדיגורה, ובן-אחותו הרב בבית-כנסת של חסידי בויאן.

הנוער בעיירה התפלג והתארגן בצורות שונות. נוער שבילה בילויים סלוניים ללא תוכן ומטרה, ונוער שהתארגן בתנועות נוער חלוציות וציוניות. "השומר הצעיר" אירגן בעיקר את הנוער הלומד. בין כל האירגונים בעיירה צעדו בראש "השומר הצעיר", ופעילותו למען הקרנות בהופעות בחגים ובאירועים השונים. החינוך בקן "השומר הצעיר" היה מבוסס על סינתזה של חינוך גופני צופי (התעמלות, טיולים, מחנאות, ריקודים, שירים ישראלים) ופעילות של השכלה כגון: תולדות הציונות ודרכנו החלוצית בה, הגשמה אישית בקיבוץ, בורוכוביזם, הקניית השפה העברית, (חניכינו היו קוראים נלהבים בספרייה הציבורית ושלטו בשפה העברית), חינוך האדם וטיפוח אופיו ליחסי מוסר בין אדם לחברו, בין החבר לחברה, פשטות בלבוש, פשטות ביחסים, נזירות ממשקאות חריפים, ממשחקי מזל ומעישון – עמדו בראש דאגות "השומר הצעיר".

היו זמנים שהשלטונות הרומניים, במלחמתם נגד הקומוניסטים, גזרו באותה הזדמנות גם על קיומה ופעילותה הליגאלית של תנועת נוער חלוצית. היינו נאלצים לעבוד במחתרת, בבתים פרטיים. בכל עת ובכל זמן היו בתים בעיירה ששימשו פינה חמה ובית לחברי הקן. תיזכרנה לטובה משפחות וייסברג, ועוד... שבבתיהן מצאנו סביבה אוהדת ואווירה משפחתית, שעודדה ואימצה את רוחנו.

זכור לי היטב המקרה בא: עם גמר פעולה מרכזית ורעשנית בערב שבת, בחצות, אולם הקן היה בימים ההם בסביבת הכנסייה. היה לנו רישיון על שמי ובאחריות להתכנסות ולפעילות מסוימת. פתאום הופיעו ז'נדרמים רומניים, באמצעות מכות-רצח, שארכה מיספר שעות, והודות לפעילות ההורים, שוחררו כל החניכים פרט לי, כבעל הרישיון. הועברתי לחקירה נוספת

למשטרת המחוז, ורק בעזרת לחץ בני משפחתי על השלטונות, שוחררתי. אבל הרישיון להמשך הפעילות נשלל מאיתנו.

חניכי הקן סבלו לא רק מידי השלטונות אלא גם מידי חלק מן ההורים, ביניהם אמידים או אדוקים, שלא יכלו להשלים עם הרעיון שבניהם יקבלו חינוך חילוני – תוך השקפה סוציאליסטית, או שבניהם ירצו לעזוב את הבית ולחיות אולי בקיבוץ. ברוב המקרים השלימו ההורים באין ברירה עם בניהם אחרי שהללו ברחו מהבית לפעילות בקן, למקומות הכשרה או עלו ארצה.

*

בתקופת ההתבגרות שלי, בגיל 15, קרה הדבר. טרגדיה במשפחה – ההורים נפרדו ואבא עבר להתגורר יחידי בדירה שבנה לעצמו על-יד המנסרה שאותה הוא ניהל. זה פצע שלא הגליד אצלנו, הילדים. יכולתי להתגבר על הרגשת הדיכאון הזו רק הודות להתחלת פעילותי בקן "השומר הצעיר". רכשתי חברים ואידאל שמילא לי את כל מה שחסר לי. אז גם התחילה אצלי תקופה של קריאה ולימוד עצמי בנושאים שונים, היות ומאז ומתמיד היתה לי שאיפה, סקרנות ורצון לדעת, ללמוד ולהרחיב את האופקים. קראתי ברצון תוך עניין ברומנים היסטוריים ובביוגרפיות של אנשי שם, עיינתי בספרי היסטוריה, גיאוגרפיה, כלכלה מדינית, מטריאליזם היסטורי, פסיכואנליזה של פרויד ואדלר, בעיות המין, וכו'... כמעט מאה ספרים קראתי מדי שנה בשנים האלו שהייתי סמוך על שולחנם של הוריי מבלי לעשות כלום, ובציפייתי ליום שאוכל לעלות ארצה.

את ציפורה היכרתי כתלמיד בגימנסיה, כשנפגשנו, התלמידים והתלמידות מהכיתות המקבילות, ואחר-כך כאשר רוב התלמידים הצטרפו לקן "השומר הצעיר" ופעלנו יחד בקן. יותר מאוחר, כאשר לביקוריי היה כבר עניין נוסף מאשר פגישה גרידא, שמחתי לעזור לאימא של הבנות, ויסברג רבקה ז"ל, בהכנת החמאה מחלב הפרה שהיתה להם. כמו כן נהנינו, כל מבקרי הבית, לאכול את הלחם הביתי הטעים שנאפה פעם אחת בשבוע בתנור הביתי. גם האבטיחים הכבושים ממרתף הוויסברגים היו לשם דבר. היתה אז תקופה שצעירים האמינו במשהו, היו אידאליים. גם אני חייתי בתקווה הזו שנוכח לעלות ארצה לחיות בקיבוץ בעולם שכולם בו שווים, מסתפקים במועט ולכן גם מאושרים.

בגיל 18 יצאתי להכשרה חקלאית שתכשיר אותי לעלות ארצה, בניגוד לדעתם ולהשקפתם של בני משפחת סגל, שרצו והציעו לי שגם אני אצטרף ואקלט בעסקים שלהם, בעסקי המשפחה במסחר העצים. להכשרה נסעתי לאזור כרמים, לבציר ענבים אצל בעלי כרמים יהודיים, ידידי הציונות, שידעו לנצל את העובדים.

כל החלוצים היו צעירים בגיל העשרה, שעדיין לא ידעו מה זו עבודה. הצטרכנו להתחרות בעבודתם של צוענים, שעבדו עבודות פרך וקיבלו משכורת רעב וחיו חיים פרימיטיביים. עם זריחת השמש התחלנו צעדה של שעה עד שהגענו לכרמים, ועם ערוך היום, אחרי הפסקה של שעה לצהריים, חזרנו ברגל למחנה הצריפים בו התגוררנו. ישנו על מזרונים קש, על משטח קרשים ארוך במקום מיטות. היתה צפיפות גדולה במיטה המשותפת, בניס בחדר אחד ובנות בחדר השני.

למרות העבודה הקשה ותפריט האוכל העלוב, הפכנו את הלילות כימים לשירה ולריקודים, וכל רואינו התפלאו על כך. כנראה שמרץ נעורים, נוסף לאמונה בדרך, נתנו לנו את הכוח לעמוד בכל זה. אבל תנאי האוכל הגרועים לקיבה עדינה כמו שלנו השפיעו על חלק מהחלוצים, שחלו במחלות שונות בליווי פצעים שונים, (ללא אנטיביוטיקה). אני קיבלתי מחלת טיפוס הבטן, שהשאירה את עקבותיה עד היום הזה (קיבה ירודה ומסובכת ומדי פעם כאבים והפרעות עיכול). במנסרה, בית החרושת היחידי בעיירה, לעיבוד עצים, שבבעלות משפחת אימי, עבדו פועלים מהפרברים בשכר רעב. באחד הימים אירגנו אותם מיספר צעירים יהודיים לשבות בכדי לשפר את שכר העבודה שלהם.

אז היה משטר כזה שהשביתה היתה אסורה ברומניה, ובעזרת הצבא השביתה נשברה, והפועלים שהיו בין המארגנים נשארו ללא עבודה וללא מקור פרנסה היות שפוטרו ללא פיצויים. אני זוכר איך אבי הרגיש את עצמו כשותף לסבלם, בהיותו מנהל המנסרה, ובהכירו את כל הפועלים ואת בני משפחותיהם. הוא השתדל לעשות את הכול על דעת עצמו, ללא אישור

הבעלים מבני המשפחה, ושילם למשפחות המפוטרים סכומים מסויימים של סיוע ועזרה, רק בגלל שהתחשב בהם וריחם עליהם. לא לחינם אהבו אותו כל מכיריו, כולל הפועלים. היה לאבא שלי אופי טוב. הוא אהב את הבריות והיה מוכן תמיד לעזור לכל אחד שנזקק, כשהיתה לו היכולת לכך. אני מרגיש ומקווה שהתכונות החיוביות האלה שהוריש לנו אבינו עברו גם לצאצאינו אחרינו.

כשנפרדנו ממנו בעלייתנו ארצה, יצחק בשנת 1938, ואני בשנת 1939, ראינו בעינינו, יחד עם עצב הפרידה, את ברק האושר שהוא זוכה שבניו עולים ארצה תוך תקווה שגם הוא יזכה פעם להגשים את שאיפתו הציונית ולהגיע אלינו לארץ.

אבל הגורל רצה אחרת. הוא נפטר ממחלת הטיפוס בברסנה שבמחוז מוהילוב בשנת 1942, במחנה הסגר בטרנסדנייסטריה, לפחות עם הרגשה שהוא לא בודד, ונמצא על-יד אנשים אוהבים ודואגים לו, שהם ההורים של ציפורה. לעומתו אימא אסתר, יחד עם האחיות שרה, נרצחו על ידי איכרים בכפר זלנה ב-26.6.1941, כאשר חיפשו לעצמן מפלט בתחילת הגירושים לטרנסדנייסטריה. יהיה זיכרון ברוך.

עניין עלייתנו, שנמשך מיספר רב של שנים, הוא פרשה בפני עצמה. בשנת 1933 יצאתי לראשונה להכשרה, ורק בשנת 1939, אחרי שהספקתי לשרת בצבא הרומני, הצלחנו להצטרף לחלוצים שעלו ארצה בעלייה אי-לגאלית, זאת אומרת כמעפילים. אני וציפורה היינו לחברים תוך יחסים רציניים מיספר שנים עוד לפני עלייתנו ארצה. הספקנו גם להיות יחד בהכשרה בבוקרשט עוד לפני שגמרתי את שירותי הצבאי.

מפאת סגירת שערי הארץ על-ידי ממשלת המנדט לעלייה לגאלית, למרות שאלפי פליטים יהודיים מארצות כיבוש גרמניה חיכו וציפו למקום מקלט, ואלפי החלוצים הצעירים מארצות מזרח-אירופה היו בהכשרה והתכוננו לעלות ארצה – החליטו המוסדות הציוניים לארגן עלייה אי-לגאלית ארצה. לשם זה רכשו אוניות ישנות והכינו בבטן האונייה משטחי עץ, שתי קומות, עם מזרונני-קש ששימשו במקום מיטות לנוסעים באוניות המעפילים. לרוב היו המועמדים לנסיעה זו במיספר רב יותר מהמקומות הפנויים על משטחי הקומותיים, וזה גרם לצפיפות כמעט בלתי נסבלת בתוך בטן האונייה.

אני וציפורה, בהיותנו ברשימת המועמדים לעלייה, הוזמנו במברקים בתחילת חודש מאי 1939 להגיע לעיר הבירה בוקרשט. הציוד המותר – תרמיל-גב שהכיל בגדים הכרחיים, ללא מזכרות וללא אלבומים של צילומים. הצטרכנו לצאת מרומניה בדרכונים כאילו אנחנו יוצאים להגר לארץ דרום-אמריקאית, שנציגיה הסכימו, תמורת תשלום, לתת ויזה על הדרכון. שלטונות רומניה לא כל כך הקפידו בבדיקת נכונות היעד, אחרי שקיבלו שוחד וגם היו מעוניינים להיפטר מהיהודים. אבל מטרת טשטוש הסימנים וזיהוי נמלי וארצות היציאה היתה כדי שבאם הבריטים יתפסו אותנו, שלא יוכלו להחזיר אותנו לארץ המוצא, וזה היה גם התנאי של השלטונות הרומניים, שהנפיקו לנו את הדרכונים אחרי שחתמנו שאנחנו מוותרים על האזרחות הרומנית ועל האפשרות לחזור לרומניה.

ברור שהדרכונים שימשו לנו רק ליציאה, וברגע שהאונייה הפליגה לים הרחב, כל הדרכונים נזרקו לים. האונייה, שהיתה מיועדת לקלוט אותנו ולהביאנו ארצה, שמה היה "קולורדו". שליחי ההגנה מהארץ ציידו אותה בשמיכות ובציוד ראשוני נוסף, ריהוט הכרחי לחדר-אוכל, ציוד הכרחי לבית-חולים, מזון ומים שהיו צריכים להספיק לשבועיים-שלושה. הצוות המוביל של הספינה, חוץ מרב-החובל ומיספר מלחים, היו צעירים, חברי ההגנה, שהוכשרו והוכנו לקבל על עצמם את המשימה הזו: מפקד האונייה, סגנו, קשר ומנהל המשק – כלכלה ומחסנים. התוכנית והמשימה היו להגיע לארץ בצורה כזו שספינות משמר החופים של הבריטים לא יגלו אותנו, וכך יוכלו אנשי ההגנה להוריד אותנו בשלום מהאוניות בסירות ולפזר אותנו בקיבוצים.

ברכבת חסומה מיוחדת הגיעו מבוקרשט כל המועמדים לעלות על האונייה, שהיתה מוסתרת באיזה מפרץ נידח בנמל קטן ושמו בורגס. וב-15.5.1939 הפליגה האונייה בדרכה ארצה. אין לתאר את הסבל בו עמדו כל הנוסעים העולים והפליטים במסע תענוגות זה באוניית המעפילים. חוסר תנאים היגייניים מינימליים כגון: בתי-שימוש ומקלחות של מי ים בתאים פתוחים על מכסה האונייה, צפיפות ומחנק בבטן האונייה, מים במשורה, מזון בצמצום, ונוסף לכל הצרות

הללו נקלענו לשתי סערות בים השחור ובים התיכון, שגרמו לטלטולים ולהקאות בגלל מחלת ים.

כמו-כן לא חסרו בעיות של אנשים חולים וחלושי אופי, שהגיעו להתפרצויות וריב בין אנשים, שגרם לפעמים לאנארכיה, עד שהתארגנו צעירי תנועות הנוער, בעיקר חברי "השומר הצעיר", שהשתלטו כסדרנים על כל השירותים ומינהל האונייה, כולל העבודות שתפקידם של המלחים היה לעשות, והתעצלו לעשותן. השתדלו להעלות את המוראל על-ידי שירה בציבור, ריקודים ופעילויות שונות כדי לשכוח ולהתגבר על הצרות ועל האי נוחות שבהפלגה כזו.

בסוף ההפלגה, רוב נוסעי האונייה, כ-550 איש, שהורכבו מתנועות נוער שונות ומפליטים יהודיים מכל ארצות מרכז אירופה, הפכו כגוש אחד שהיה מוכן לסבול רק כדי להשיג את המטרה ולהגיע ארצה מבלי להיתפס. מובילי האונייה שלנו הצליחו במשימה, אף אחד מהעולים לא נתפס. אחרי כעשרה ימים של הפלגה, באחד הלילות, הצלחנו להתקרב לחופי נהריה, אחרי תיאום באלחוט, וצעירי ההגנה התחילו לעזור לעולים לרדת מהאונייה לסירות ומשם פוזרו ליישובים יהודיים שכנים. אבל המבצע לא הושלם. התקבל איתות שמשמר החופים של הבריטים מתקרב לחוף, ואז הוחלט להפסיק את הורדת המעפילים ולהפליג שוב לים הפתוח.

ומתי הפסיקו את ההורדה? בדיוק כשנשארו כשני אנשים בתור לפנינו. כנוהגנו מאז ומתמיד, אנחנו לא משתמשים במרפקים ולא נדחפנו, לכן איתרע מזלנו הרע ונשארו באונייה ושטנו לאורך חופי הארץ עוד כשבועיים, עד שקיבלנו את האיתות הגואל להתקרב לחופי נהריה, והורדנו לחוף ופיזרו אותנו בין תושבי נהריה ללינת לילה ראשון, ואחר-כך הועברנו לקיבוץ עברון. ברור שהשבועיים הנוספים בהם שהינו בלב-ים באונייה המעפילים גרמו להרגשת דיכאון גם מפאת הסבל הנוסף שנגרם לנו בסערה נוספת בים התיכון, גם מי השתייה אזלו, כמו כן היינו שרויים במישטר של רעב.

באחד הימים התקרבו לאחד החופים של טורקיה, ויהודי עיירה אחת ציידו אותנו במים ובמזון, וכל זה שיפר את מצב רוחנו והחזיר לנו כוחות להחזיק מעמד עד הירידה לחופי הארץ. ובאמת, כל אחד מאיתנו שירד בחולות בחוף נהריה, היה מסוגל ומוכן לנשק את האדמה שגאלה אותנו

עוררה בנו התרגשות קבלת הפנים הלבבית של איכרים, מתיישיבי נהריה, הם היו אז עדיין חקלאים, עולי גרמניה – שהלבישו אותנו בלבוש ישראלי כמו חולצה ומכנסיים קצרים מחאקי, ובאותו לילה לא הצלחנו להירדם מהרגשת האושר שאפפה אותנו, והתלהבנו גם לשמוע את רעש הממטרות שהשקו את הגינות ואת השדות.

אחרי יומיים קיבלנו, כל אחד מאיתנו, תעודת זהות ומסע פלשתינאית, וזה איפשר לנו לנסוע באוטובוס, היות והיו חיפושים, בכדי להגיע בשלב ראשון למרים ויחזקאל בחיפה. ולסיכום המסע הזה נזכור תמיד את התאריך של ה-15.6.1939, בו ירדנו מאונייה המעפילים לחוף נהריה אחרי 30 יום של נדודים בים הפתוח באונייה מעפילים.

מאורעות הדמים שהתחדשו בארץ בשנת 1936 לא נפסקו אלא בזמן המלחמה ב-1940. מדי פעם שמעו על מטען חומר נפץ שהתפוצץ באזור מיושב על-ידי יהודים, ואחרי זמן קצר, כתגובה, הוטלה פצצה בשוק הערבי, נפגעים – הרוגים ופצועים, היו בשני הצדדים. כפי שנודע לי יותר מאוחר, יהודים נזהרו לא להסתובב באזור ערבי טהור, אפילו בחיפה שהיתה עיר מעורבת.

כאמור, כיומיים אחרי שהגענו ארצה באנו להתארח מיספר ימים בדירתם של מרים ויחזקאל בהדר הכרמל, עד שיתארגן הקיבוץ החדש גזית-יסעור. ברור שאני לא יכולתי לשבת בתוך הבית, התחלתי להסתובב, לטייל ולסייר בהדר הכרמל ובהר הכרמל ובסוף ירדתי לחיפה תחתית, הכול ברגל, הסתובבתי בשוק הערבי, מראה מאוד אקזוטי שעדיין לא ראיתי בחיי. אבל מאוד התפלאתי שלא ראיתי אף יהודי בכל השוק. גם שמתי לב שרוב הערבים מסתכלים עליי תוך הפתעה ותדהמה, וכשחזרתי הביתה, לדירתה של מרים, קיבלתי על הראש ממארחינו שהטיפו לי מוסר, אמרו שסיכנתי את חיי וזה היה מעשה קל דעת פזיז ולא שקול ורק בנס יצאתי שלם וללא פגיעה מהרפתקה זו.

בשנת 1939 עדיין היתה תקופה של חוסר עבודה בארץ, וגם בקיבוצים לא היתה תעסוקה מלאה לכולם.

מוסדות הקיבוץ הארצי נתנו לנו את מחנה קיבוץ דליה, שעברו להתיישבות לאחר שהותם במגדיאל; בו התרכזנו עתה, חברי הקיבוץ גזית-יסעור, והצטרכנו להתקיים מעבודות חוץ. כך המחנה בו השתכנו היה מורכב מרחוב אחד ארוך באדמת חול-חמרה של מגדיאל, כ-25 חדרים בצריפים וליפטים, ומיספר אוהלים, צריף חדר-אוכל, מכבסה קומונה, מקלחת ובתי-שימוש. ציוד ראשוני סופק לנו על-ידי הסוכנות: מיטות ברזל, מזרונני-קש ושמיכות צבאיות. ברור שבכל מקום היו פשפשים, והצטרכנו להשקיע הרבה עבודה להילחם נגדם. שום ריהוט לא היה עדיין ברשותנו.

מיד התבררנו שמבחינת כושר הקליטה, אין אפשרות להחזיק במגדיאל יותר מ-25 איש, עבורם קיבלנו מלשכת העבודה מדי יום רק 5 מקומות עבודה לעידור מסביב לעצים בפרדסים, בכלי העבודה המפורסם שנקרא טורייה. חלק גדול מהבחורים נשלחו אז לפלוגות עבודה לעבודות פיתוח שונות שנעשו אז בארץ על-ידי ממשלת המנדט בהכנותיה למלחמה. עבדנו בהקמת מחנות צבא בסרפנד על-יד נגבה, ובהקמת בתי משטרה בעפולה, בחפירת תעלות להצנעת צינורות למפעלי ההשקיה בעמק זרעאל, והתגוררנו באוהלים בקיבוץ הזורע. בכל הפלוגות האלו עבדו חברינו בקבלנות, והיתה רוטאציה בין כל הבחורים, מיספר חודשים נמצאים בפלוגת עבודה רחוק מהבית במגדיאל, איפה שנשארו כל החברות.

קיבלנו תמיכה כספית מקרן הסתדרותית בשם משען, למימון חלק מקיומנו במגדיאל, בעיקר לכלכלה, וכאשר האוכל לא הספיק להשביע את הרעב, מילאנו את החסר על-ידי קטיף תפוזים מפרדס שכן. תעשיית מיץ התפוזים פרוחה במחנה יסעור במגדיאל.

עד כדי כך לא היה לנו כסף אפילו לצרכים מינימליים, שכאשר נשלחתי יחד עם עוד כ-5 חברים לפלוגת העבודה בקיבוץ נגבה, היכן שאמורים היינו לעבוד בהקמת מחנה צבאי בסרפנד. היינו כשלושה ימים בדרכים כל אחד עם מיטה ומזרון שהצטרכנו להביא איתנו, וכדי להעביר את המטען הצטרכנו לחכות לטרמפים.

ברור שבכל פלוגת עבודה התגוררנו באוהלים ועבדנו עבודת פרך בקבלנות בעבודות חפירה ויציקות בידיים. מכונות עדיין לא היו מספיק. כשהיינו במגדיאל, בין משלוח פלוגה אחת לשנייה, עבדנו בפרדסים, אלה מקומות העבודה שקיבלנו מלשכת העבודה ההסתדרותית. מפאת חוסר העבודה בארץ, וגם במושבות, חילקה לשכת העבודה לכל פועל כשני ימי עבודה בשבוע, ובשכר רעב כזה היה צריך להתקיים כל השבוע.

בעבודת העידור בטורייה בפרדסים הצטרכנו אנחנו, הצעירים החלוצים העולים החדשים, להתחרות עם פועלים ערביים שעבדו כבר הרבה זמן והכירו וידעו איך לעבוד מבלי להוציא את כל הכוחות, תוך הספק מינימאלי. הייתי בין הראשונים מחברי הקיבוץ שתפסתי את הפרינציפ איך להסתגל לעמור בתחרות במבחיני העבודה היכולת וההספק המינימאלי.

1. קודם כל הכנתי לי כלי-עבודה, טורייה מושחזת טוב, שגם הידיים שלי התרגלו אליה.

2. חישבתי תמיד את התנועות בידיים וככה הגעתי להישגים בכל דפיקה בטורייה, והספקתי לעדור מקסימום שטח במינימום הוצאת כוח, עד ששמי יצא לתהילה כאחד מפועלי הטורייה המצטיינים במושבה, ורוב הפרדסנים המעבידים דרשו אותי מהלשכה לעבוד אצלם, ומאז גם סידור העבודה בקיבוץ מגדיאל דרשו מהאסיפה להוציא אותי מרשימת הרוטציה לפלוגות העבודה – בכדי לשמור על מקסימום מקומות עבודה במגדיאל.

את כל ההובלות הנחוצות של האספקה ביצע החצרן בעזרת עגלה קטנה רתומה לחמור. את האוכל בישלו על פרימוסים ופתילות. את כל הכביסה ביצעו בעבודת ידיים, והיות ולא היו מספיק בגדים בקומונה (של הבגדים) לחלוקה לכולם – היו נאלצים לכבס את בגדי-העבודה בשבת ולהספיק לייבשם בשמש, ואת בגדי השבת כיבסו בזמן שהחברים יצאו לעבודה, ולא פעם לא הספיקו להתייבש עד שחזרו מהעבודה.

המקלחת היתה בצריפון פח קטן, ומי שתפס אותה קודם, פעם הבחורים, לפעמים הבחורות, ולאחלה שלא היתה סבלנות לחכות – התקלחו במשותף. רוב החברים והחברות בקיבוץ היו אז בגיל סביב שנת העשרים, חלק מהחברים כבר היו בזוגות, משפחות. אבל תנאי המגורים לא איפשרו חיי משפחה נורמאליים. ועדת השיכון, כפי שנקראה אז ועדת החברים, עיקר תפקידה היה לשבץ ולקבוע – שתי משפחות בחדר או משפחה ו"פרימוס", רווק או רווקה כשלישי בתוך אוהל.

המצב הכלכלי אז בארץ, ובקיבוץ – לא איפשר עדיין שמשפחות יוכלו להוליד ילדים. וכאשר קרה פנצ'ר לאחת המשפחות, התקיימו דיונים באסיפת הקיבוץ וגיננו אותם על חוסר הזהירות שלהם ביחסיהם במשפחה. בשנתיים הראשונות שלנו בארץ יעצו לכל צעירה שנכנסה להריון לבצע הפלה.

אני וציפורה היינו חברים מיספר שנים עוד לפני העלייה, וכאשר נפרדנו מההורים הבטחנו להם שברגע שנגיע ארצה נתחתן, ולשם זה אימא של ציפורה, רבקה ז"ל, נתנה לה טבעת זהב. קיימנו את הנדר מיד כשהגענו למרים בחיפה.

כשנה ויותר היינו וחיינו במגדיאל. כל הרהיטים שלנו היו מורכבים מלוחות שהדבקנו מעצי אריזה. זאת אומרת, תת-לוחות ששימשו להרכבת ארגזים למשלוח של תפוזים, וכל זאת סחבנו מבתי אריזה שונים של פרדסנים במגדיאל ובמושבות הסמוכות לה – לא לחינם היינו יוצאי רומניה (הרומנים מקובלים בקהל כגנבים היות שהם דומים לצוענים).

ב-1941 הבריטים היו במלחמה נגד גרמניה ואיטליה והשתדלו להתארגן גם בארץ למצב מלחמה במזרח הקרוב ובמצרים. היות שלא היתה לנו מספיק עבודה במגדיאל, הועברנו למחנה בקרית חיים. גם בקרית חיים עמדו לרשותנו מיספר לא גדול של צריפים ואוהלים. זכינו אפילו להפצצה של מטוס איטלקי, שהתכוון למכלי הדלק שעל שפת הים בקרבנו. בהזדמנות זו היינו נאלצים לחפור לעצמנו חפירות-מגן בחולות המחנה, ובסוף גם בנינו לנו מקלט בתוך החוף, שנתמך על-ידי קורות ולוחות עץ והיה יכול לעמוד ככה נגד יריות רובים אבל לא נגד הפצצות מהאוויר.

ושוב, גם בחיפה היינו נאלצים לעבוד בעבודות שונות של כיבוש-עבודה – השתדלנו להתחרות בערבים שעבדו בנמל חיפה. חלק מהחברות נשלחו לעבוד בעבודות-עזר בניקוי משרדים, כמו כן בתעשייה ההתחלתית בכפר אתא. הבחורים עבדו בסבלות באוניות, העמסת פוטש מים-המלח לייצוא, וייבוא תבואות גרעינים, בשר ועצים. בחורים עבדו גם אצל קבלני-בניין שונים, בעיקר בסולל בונה. גם לי יצא לעבוד, נוסף לעבודות הנ"ל, גם בפריקת פחם מהאוניות, בהעמסת חומרי גלם בקרוניות לתעשיית המלט בנשר, ובסוף, מיספר שנים עד להתיישבות, עבדתי בבית חרושת נעמן כחצרון, ובסולל בונה עבדתי מיספר שנים כטפסן פיגומים ותבניות ליציקות בטון בבנייה.

גם במחנה שלנו ביסעור בקרית חיים ובקרית שמואל לא ליקננו דבש. חיינו במחסור מתמיד היות שלא היו לנו מספיק מקומות עבודה. כל בוקר כל החברים שעבדו בנמל רצו לרכבת, באמצעותה הגיעו לעבודה, אבל בצקלונים היה מעט אוכל שהספיק בקושי לקיים את הגוף בעבודה קשה. ברור שהיו גם התמרמרויות.

לדוגמא: מנת חוץ לעובד עבודה פיסיית בנמל: 1 פרוסה לקרדה, חצי ביצה, 2 פרוסות נקניק, 1 חתיכת חלווה, 1 מרק פירות, שזה היה עיקר המזון, לכן הפועלים הבודדים קראו לקיבוצניקים "מרק פירות".

בתקופה הקשה הזו, שבה היינו שרויים בקיבוץ: חוסר עבודה, וחוסר אמצעי קיום מינימאליים, כשקנינו את כל אספקת האוכל בחנות שכנה ולא היו מוכנים לתת לנו באשראי, ציפורה נבחרה כמחסנאית פרודוקטים, וללא כסף ובלי אמצעים הצטרפה להרכיב תפריט להשביע את הרעבים. הרבה לילות לא ישנה בדאגה, וחשבה איך משיגים פרודוקטים, עד שנשברה ודרשה להחליף אותה בתפקיד. היות שלא נמצאה חברה אחרת שתסכים לכך, הגענו למסקנה, אני וציפורה, לעזוב את הקיבוץ. בעזרת מכרים, שכנים-לשעבר מליפקני, של ההורים של ציפורה, השגנו דירה בקרית חיים. ציפורה חיפשה והשיגה עבודה בשירותים, ואני, היות שהיתה לי תבונת כפיים, השגתי עבודה בקבלנות בצביעת אוניות. עבדתי זמן-מה מדי יום בשתי משמרות, וככה לאט-לאט הסתדרנו לא רע. בינתיים הצלחנו לקשור קשרים עם הדוד מלך באמריקה, גם הוא הבטיח לנו שיוכל לעזור לנו באם נעבור להקים משהו עצמאי. התחלנו לחשוב בכיוון של משק חקלאי, שבמשך הזמן יוכל לקלוט גם את בני משפחתנו, ההורים, שעוד קיווינו שנזכה לראותם בחיים.

בינתיים עברנו להתגורר בכפר חיים אצל משפחת גולדנברג, שהם היו קרובי משפחה של הדודה טובה. היה להם משק של כ-30 דונם פרדס, פרה ולול. התחלנו לעבוד אצלם בתנאים של שותפות, אחרי שבעזרת הדוד הכנסנו לשותפות פרה שרכשנו. היינו אז צעירים ועדיין ללא ילדים. ציפורה עבדה בלול וסביב הבית, ובערב צחצחה ביצים לקראת משלוח "תנובה". אני

עבדתי ביום בפרדס כשכיר, ובערב בחליבת פרות ובעבודות נוספות במשק. השותפים שלנו, בעלי המשק, היו אנשים זקנים. הוא עסק בענייני חוץ, בהשגת אספקה למשק לכלכלה, ואשתו ניהלה את המטבח והבית שלהם, בו היה לנו חדר.

אבל מהר מאוד נמאסו עלינו חיי הכפר האלו ללא חברת נעורים וללא סביבה תרבותית (קולנוע, הצגות). לא סיפקו אותנו השלווה הכפרית, והשיעבוד למשק, כ-15 שעות ביממה, וכשנודע לנו בסוף שנת 1942 שהורינו ובני משפחותינו נספו בשואה בטרנסדנייסטריה, החלטנו לחזור לקיבוץ, ואז כבר חזרנו לקיבוץ שמיר על-יד רמת יוחנן, איתם התאחדו חברי גזית-יסעור. המצב הכלכלי בקיבוץ שמיר, המאוחד, היה יותר טוב ומסודר, לרוב החברים היו מקמות עבודה קבועים, לכן גם רמת החיים היתה יותר גבוהה.

מקורות הפרנסה היו: 1. סבלות בנמל. 2. בבית חרושת בכפר-אתא. 3. בבית חרושת נעמן. 4. התקיימה קבוצה קבלנית של הובלה – שני עגלונים, שתי עגלות וארבעה סוסים. 5. קבוצה קבלנית לחפירה לקראת בנייה בחולות קריית חיים. 6. קבוצה קבלנית לבניית פרויקטים שונים ויציקות בידיים. 7. הוקמה תעשיית רעפים מבטון וכיסוי גגות בקבלנות. 7. כמה חברים עבדו כטפסנים בסולל בונה. 9. ענפים חקלאיים שהתחילו להתפתח במחנה: גידול צאן לתעשיית גבינות, גידול ברווזים, התחלה של רפת חולבת (הפרה שלי היתה הראשונה בקיבוץ).

נבחרתי לנסוע להכשרה לקיבוץ מרחביה, וכחצי שנה למדתי את תורת גידול הפרות לחלב. הייתי השני, אחרי פישל, שלמד בקיבוץ מרחביה. היות שגם המצב הכלכלי של הקיבוץ היה טוב באופן יחסי, התחילו להיוולד גם הילדים הראשונים של המשפחות מחברי יסעור. תמרי נולדה לנו בבית-חולים "מולדת" בהר הכרמל. היות שציפורה קצת התקשה בלידתה הראשונה, היו גם לי חבלי לידה, כעשר שעות, כשחיקתי בחדר הכניסה בתוך בית החולים לקראת הלידה. ברור שהייתי מאושר כשנוכחתי שנולדה לנו בת נחמדה שנוטה לבלונד. הפעמון בקיבוץ צלצל כשהגיעו הביתה ציפורה ותמר.

הפלוגה הראשונה של הקיבוץ עלתה להתיישבות בחודש דצמבר, בשנה שתמרי נולדה, וארבעה חודשים יותר מאוחר, כשתמרי היתה כבת חצי שנה – נסעתי לפלוגת העלייה בברגיאת עם עגלות, שהצטרקנו לגדל אותן במרעה השופע במקום ההתיישבות, והמשכתי להיות שם בלי המשפחה, רחוק מציפורה ותמרי, עד לשנת 1946, כאשר העבירו את כל הילדים והנשים לברגיאת. ובמשך השנתיים האלו יצא לי לראות את ציפורה ותמר אחת לחודש, שני לילות ויום. ככה היה נהוג אז. האדם היה צריך להתרחק לפעמים מהמשפחה כדי למלא משימות לאומיות או שליחויות מטעם הקיבוץ לפלוגות עבודה ולפלוגות עלייה. לכן כמעט שלא יצא לי לחתל את תמר, עיקר עול הטיפול היה בידי ציפורה בגיל הרך של כל הילדים שלנו.

גם שהותי בפלוגה הראשונה, במקום העלייה על הקרקע בברגיאת, עם כ-20 עגלות ועגלים לגידול על מרעה, היתה כרוכה בהרבה הרפתקאות. יצאתי איתם למרעה בשטחים מלאים סלעים ואבנים, וכשהגיעה השעה עשר בבוקר בערך, נפסקה רוח הבוקר וזכוב הסוסים התחיל לעקוץ את העגלים והם התחילו להתפרע ולהתפזר, בקושי וברוב עמל וריצות הצלחתי לרכז אותם מחדש. היתה גם סכנה בדבר היות ושטחי המרעה היו קרובים לגבול סוריה.

אבל עיקר הבעיה היה שלא יכולנו לשמור על בריאות העדר. מחלות שונות ומשונות הועברו באמצעות הקרציות מעדרי הבקר של הערבים ושל הסורים – וביניהן מחלה אחת ששמה "פסטולה", כשבעל-החיים נחנק, מתנפח ונופח את נשמתו. וככה מתו לנו מיספר עגלים ללא אפשרות להקל ולעזור להם באמצעות כל התרופות הרגילות, כולל זריקות נגד קדחת שעמדו לרשותי. כל זה קרה בזמן שלא היה ברשותנו לא טלפון ולא כביש ולא שום אמצעי-תחבורה אחר מהיר יותר. הרופא הווטרינר הקרוב ביותר התגורר בראש-פינה. יצא לי לעשות את המסע לראש-פינה לקרוא לרופא כשאני רכוב על סוס ועייף עד מוות. ומסע שני היה לי שנמשך שלושה ימים, הצטרכתי להעביר לתל-אביב לבדיקה במכון הפתולוגי הווטרינרי, בתוך שק, חלקים פנימיים של עגל מת. משמיר לכפר סאלד עברתי ברגל, ומשם באוטובוס לתל-אביב. אז עוד לא היה ידוע המושג של מכונית מיוחדת או אפילו מונית.

בשנת 1946, אחרי שגמרו לסלול את הכביש שקשר אותנו לכפר סאלד, ואחרי שנבנו מיספר בתי-ילדים והועברו מיספר צריפים, הוחלט להעביר את כל החברות והחברים לברגיאת. הצפיפות היתה גדולה מאוד בצריפי המגורים, בכל חדר ללא שירותים גרו שתי משפחות או שישה רווקים, וגם את הילדים צופפו בתחילה בבתי הילדים שבנו. המצב בחורף בימי גשם ובז

היה קשה מאוד, בעיקר למשפחות עם ילדים קטנים, באין כבישים, באין מדרכות, לא היו עגלות, ותמיד הצטרכו לדשדש בבוץ עמוק ולסחוב את הילדים על הידיים או על הכתפיים לבית הילדים ולדירות ההורים. לחדרים נכנסנו בגרביים, כדי לא להכניס את הבוץ.

חוץ מעבודות הסיקול, עבדו החברים גם בבניית מיבנים ובהקמת ענפי המשק: רפת, לול, צאן וגידולי שדה – מספוא, מטעים, מידגה וכו'. מיספר שנים עוד נדרו הפלחים שלנו לערבות הנגב, איפה שזרעו, טיפלו וקצרו תבואות חורף, עד שהצלחנו לפתח את השטחים בסביבות הבית, קודם בסיקול ואחר-כך, אחרי מלחמת השחרור, כשהכפרים הערביים ברחו, עיבדנו אז את כל שטחי הקרקע שהועמדו לרשותנו. למעלה משנה, בשנת 1948, כשפלו צבאות ערב ארצה אחרי הכרזת המדינה – פונו כל ילדי הגליל, יישובי הספר ומלווייהם, אימהות ומטפלות, לחיפה – ושוב רק פעם בחודש קיבלנו חופש לנסוע לחיפה, לראות את הילדים והנשים למשך 24 שעות. זאת היות שאנחנו, בברגיאת, היינו כמו בחזית. מדי פעם הותקפנו על-ידי פורעים מהכפרים השכנים ועל-ידי שומרי הגבול הסוריים.

אולי פה המקום לספר בקצרה על ההתלהבות בה היינו שרויים, שיכורים משמחה, ורקדים ושרים כל הלילה, כששמענו ברדיו על החלטת הרוב באו"ם, שהכיר בחלוקת הארץ לשתי מדינות. רק אז התחילה באופן רציני מלחמת השחרור בארץ נגד כנופיות הערבים ומדינות ערב, שארכה עד סוף שנת 1949.

תמרי נולדה ב-14.10.1944.

זאביק נולד ב-25.8.1949 ונפל במלחמת יום הכיפורים בשנת 1973.

שרלה נולדה ב-3.1.1954.

בעניין חינוך ילדינו עמדה תמיד לנגד עינינו אך ורק טובתם, והאפשרות לגדל אותם בתנאים האופטימאליים מבחינה כלכלית וחינוכית. זאת היתה הסיבה שהפרש הגילים בין ילד אחד לשני מילדינו היה חמש שנים.

זאביק ז"ל נולד בבית-החולים הסקוטי בטבריה. כשציפורה קיבלה צירי לידה, ניצלנו מכונית פרטית של אורח, וזאבי יצא לאוויר העולם במהירות ובקלות. היה תינוק יפה-תואר עם עיניים ירוקות ולנו הביא שמחה בלב. וכאשר נפל במלחמת יום כיפור, ב-20.10.1973, בקרבות על-יד התעלה, חשך עלינו עולמנו.

גם שרהלה, בת הזקונים שלנו, נולדה בטבריה ב-3.1.1954, עם התחלת השנה האזרחית, והפעם גדל מיספר המטפלים בה, חוץ מההורים – אחותה תמרי בת העשר.

בשנת 1950 עשיתי הסבת מקצוע והחלפתי מקום עבודה, מהעבודה ברפת, טיפול בפרות וחליבתן, נבחרתי והתחלתי לטפל בשיפור המחנה של קיבוץ שמיר. מאז ומתמיד אהבתי צמחים ופרחים. על-יד האוהל הראשון בו גרתי או על-יד הצריף, הכשרתי ערוגה, זרעתי וגדלתי פרחים, כמו-כן הקפדתי שהכול יהיה וייראה מטופח.

כנראה שכל זה השפיע כשהחברים הציעו לי את התפקיד שהתפנה, לעסוק בשיפור המחנה ולעסוק בנוי. ודווקא בגלל שהתנאים בשמיר-ברגיאת – של הכנת גינות והכשרת שטחים לקראת זה, היו קשים במיוחד, ראיתי בכל זה אתגר ומעין הרגשת ייעוד. האם יכול להיות סיפוק גדול יותר מכך שיש לי חלק חשוב בהפרחת השממה ובשינוי סדרי בראשית? כל שטחי שמיר-ברגיאת היו מכוסים סלעים ואבנים, כמעט שלא ראו שיש אדמה מתחת. כגנן נוי הייתי צריך לעבוד לא רק בחריש, בזריעה, בשתילה ובטיפול בצמחים, אלא קודם-כל להכשיר שטחים – שעל אחרי שעל, על-ידי עקירת סלעים ופינוי כל האבנים שכיסו את פני האדמה. באין מכוונת נעזרתי בלוח ברזל ארוך, במכוש ובטוריייה, ולפינוי האבן השתמשתי בפח-סיקול שנגרר בעזרת פרד, ואחר-כך טרקטור. היות שכלי-הסיקול עמדו לרשותי אך ורק אחרי יום העבודה בשטחי הסיקול הכלליים, נאלצתי לבצע את עבודות הכשרת שטחי הנוי וסיקולם בשעות של אחרי-הצהריים או בשבתות שלי. ברור שכל זה היה לרוב על חשבון זמני החופשי, וחלק מהזמן שהיה מיועד לטיפול בילדים. זה כנראה טבוע באופי שלי, כשיש לי מטרה ותוכנית פעולה אני לא נח עד שאני מבצע את המשימה שהטלתי על עצמי.

וכאשר כבר היו שטחי גן שתולים ונטועים, עבדתי ימים ארוכים והשקיתי גם בלילות בכדי לגדל, לטפח ולשמור על הגן בצורה נאותה. לא סבלתי שטחי בור, והשתדלתי להילחם בהם ולהפכם לגן אחד רצוף, וכל זה ללא עזרה בכוח עבודה, ללא מיכון, ואפילו ללא תקציבים לפי

הצורך. אנשי המקום לא תמיד ידעו להעריך את מסירותי ואת ההישגיות שבעבודתי. רק אנשים מהחוג, שהכירו את השטחים קודם לכן, היו מלאי התפעלות מהפיתוח והשינויים שמצאו בשטח אחרי מיספר שנים, בהתחשב בתנאי העבודה אז.

היות שאהבתי את קיבוץ שמיר, שהייתי בין מייסדיו, ואת נופי המקום, לקחתי על עצמי לדאוג גם לתולדות המקום, לשמור ולטפל בחומר ההיסטורי, שמרוכז היום בארכיון הקיבוץ שייסדתי, והוא בטיפול. אני רואה בכך גם כעין ייעוד, וכל יוזמה שאני מצליח לממש בארכיון, גורמת לי סיפוק, כאילו הצלחתי להשתתף ביצירת יש מאין.

ובאם לסיכום תקופת חיים זו, בהגיעי לגיל הפנסיה, הייתי נשאל אם הייתי היום צריך להתחיל כנער בגיל 18, האם הייתי מתחיל וממשיך באותה הצורה בה פעלתי וחייתי עד היום, הייתי עונה:

הייתי ממשיך באותה צורה את אותם החיים שהיו מלאים תוכן ואידאליים, בהבדל אחד, שהייתי מקדיש קצת יותר זמן לטיפול בילדים ולקידום החינוך והידע שלהם. וברור שאני מאושר מכך שגם ילדיי, בנתיי, מצויידות במטען מוסרי-הומאני תוך רגישות ליחס של צדק ועוול ביחסים בין האנשים. ואני גם מקווה שתמורת אהבה ללא תנאי שאנו מרגישים ומוסרים לילדינו, נזכה ליחס דומה מצידם, ולעת הצורך יידעו לממש את יחסם זה.

[מנחם מנדל אורבך אורפו נפטר ביום 29 בינואר 2010 והוא כבן תשעים וחמש ונקבר בקיבוץ שמיר שבגליל העליון].

סוף